

La figura del notari com a posseïdor de la fe pública que dona validesa als documents ha estat molt important al llarg dels segles.

Amb el present article, resum d'un treball sobre l'Escrivania Pública de Manresa,¹ volem donar a conèixer els orígens i el desenvolupament inicial de la institució notarial a la ciutat de Manresa.

Com ha estat demostrat en diverses ocasions, els orígens del notariat a Catalunya apareixen molt lligats a l'estament eclesiàstic. Inicialment, a l'època del màxim apogeu feudal, el patrimoni cultural (entès aquest patrimoni, en molts casos, com el simple fet de saber llegir i escriure), serà limitat gairebé únicament al clergat, que és qui assumirà els precedents de la funció notarial.

Amb l'aparició de les viles i els seus mercats cada cop més es fa palesa la necessitat d'un personatge que sigui dipositari d'una credibilitat social o *fides publica*, credibilitat que li vindrà atorgada per delegació d'un poder superior que a finals del segle XII ja correspondrà a la figura del príncep. Així mateix, aquest nou personatge també haurà de poder demostrar un coneixement i domini de les lleis i una competència professional. En els primers moments de formació de les viles, l'escrivania serà un factor més de cohesió de la comunitat vilatana, juntament amb el mercat i l'església. Per la tradició que hem esmentat abans, el clergat es pendrà per a si aquesta funció, quedant moltes escrivànies lligades a la parròquia i al seu rector, o bé a altres institucions eclesiàstiques com monestirs, canòniques o seus episcopals.

Tot i això, a la llarga, els comtes-reis aniran afermant el seu poder tot recuperant l'autoritat i la sobirania que els havia estat presa pels nobles i els eclesiàstics durant la revolta feudal, i es faran seu, també, el dret de crear notaris, no sense l'oposició dels antics propietaris (no oblidem que l'escrivania pública no deixa d'ésser una font d'ingressos). Els monarques intentaran, alhora, d'implantar la institució notarial arreu de ciutats i viles. Per tal de dur a terme això prorrogaran a favor d'institucions eclesiàstiques un sta-

tus consuetudinari anterior, sempre i quan quedi ben clar que la font legal d'aquesta institució és la potestat reial. D'aquesta manera, en molts casos l'escrivania continuarà essent un dret inherent a la senyoria, ara, però, per concessió reial.²

ORÍGENS DE L'ESCRIVANIA DE MANRESA

El primer esment que tenim de l'escrivania de Manresa és de l'octubre del 1194, quan Alfons I la restitueix al paborde de la Seu. D'aquesta concessió, afortunadament, ens n'han arribat els dos pergamins originals que es feren en el seu moment, un per al paborde de la Seu, actualment a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Manresa (AHCM), i l'altre per al rei, conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA). També es conserva a l'ACA un trasllat datat el 27 de febrer del 1353 en el qual se'ns indica que el pergami ve validat per un segell d'Alfons I, pendent i de cera blanca.³

El text dels pergamins és força aclaridor pel que fa a la possible antiguitat de la possessió de l'escrivania per part del paborde. Aquest document no es tracta d'una concessió reial pròpiament dita, sinó d'una restitució d'aquesta escrivania al paborde de la Seu, el qual ja la tenia «des de temps antics». Restitució que vingué causada pel fet que, segons diu el document, el mateix rei Alfons I havia concedit, cal creure que feia poc, aquesta escrivania a Berenguer, nebot de Berenguer de Montequiu, el qual era batlle de Manresa.

Sarret i Arbós especula que aquesta concessió s'hagués fet per a «introducció tal volta, d'una novetat: la de l'administració local».⁴ Personalment, i contra l'opinió de Sarret, creiem que cal considerar aquesta concessió a Berenguer com un pas més per part del comte-rei en la creació i l'organització de la vila fortificada de Manresa. Sens dubte, Alfons I, fent ús de les seves atribucions, va concedir l'escrivania a un dels seus homes (ja hem indicat que Berenguer és nebot del batlle reial de Manresa) ignorant que, per tradició, aquesta ja era propietat del paborde,

fet que dugué a un enfrontament entre els drets consuetudinaris d'aquest i els que, per donació reial, havia rebut Berenguer.

Això comportà que, com indica el document, Pere (paborde de la Seu del 1170 al 1210), es mobilitzés ràpidament i acudís amb testimonis «ydoneos» davant Pere, sagristà d'Osona i jutge reial, on va poder demostrar que «des de temps antics» la Seu i el seu paborde posseïen el dret de nomenar escrivans per a la vila i parròquia de Manresa. Això motivà que, un cop comprovats els drets del paborde, Alfons I restituís l'escrivania pública de la vila i parròquia de Manresa al paborde de la Seu i als seus successors. L'escrivania es considera un bé senyorial i se li confirma a perpetuitat. Amb aquest document s'atorga al paborde la facultat de designar notari, deixant clar, però, que els notaris que nomeni hauran de jurar, davant del sagristà d'Osona, fidelitat al rei, i que exerciran el seu ofici per a la utilitat de l'interès col·lectiu de la parròquia i vila de Manresa. Així mateix, el rei atorga al paborde l'exclusivitat de nomenar notari, ja que en el document s'indica que ningú que no hagi estat nomenat pel paborde de la Seu no podrà fer escriptures públiques a Manresa.

A partir d'aquesta data comencem a trobar referències explícites a l'escrivania de Manresa. Així, el 29 de setembre de 1195, un «*Rolandus, levita i notari de Manresa*» ja signa en una acta de donació d'una vinya al monestir de Sant Benet de Bages, mentre que en la següent acta validada per Roland, el 27 de febrer de 1197, aquest ja s'intitula «*notari públic de Manresa*».⁵

EL SEGLE XIII

Quan entrem al segle XIII, doncs, ja ens trobem amb una escrivania relativament ben organitzada i dependent del paborde, el qual al llarg de tot el segle anirà nomenant els diferents notaris per tal que tinguin cura d'aquesta. Els notaris hauran de pagar un cens anual al paborde i, en alguns casos, també li hauran de fer unes determinades prestacions, com és la d'estendre de franc una quantitat determinada d'escriptures. Així

mateix, com si es tractés d'un bé immoble, a cada nomenament, el paborde rep un pagament, de quantitats variables, en concepte d'entrada. Per aquest motiu, creiem que cal considerar l'escrivania pública com una font important d'ingressos per al paborde.

El primer establiment d'una escrivania fet pel paborde que ens ha arribat és del 14 de novembre de 1210 a favor de Robert, qui tindrà l'escrivania per tota la seva vida en fidelitat de la Seu i per a la utilitat de la vila de Manresa i de tota la seva parròquia.

La següent concessió que trobem ja és del 4 d'octubre de 1225, feta a favor de Ramon de Sala, la cronologia del qual, no sense certs dubtes, establím entre aquesta data del 1225 i l'any 1267.⁶ Cal dir que a aquest

notari pertanyen els primers protocols dels quals coneixem l'autoria que es conserven a Manresa. El primer d'aquests és un manual comú, que recull instruments validats entre els anys 1251 i 1254.⁷

Altres notaris que trobem validant documents a començaments dels segle XIII (dels quals, però, no se n'han conservat les concessions), són: Berenguer, levita, l'any 1215; i Berenguer d'Artés l'any 1223.⁸

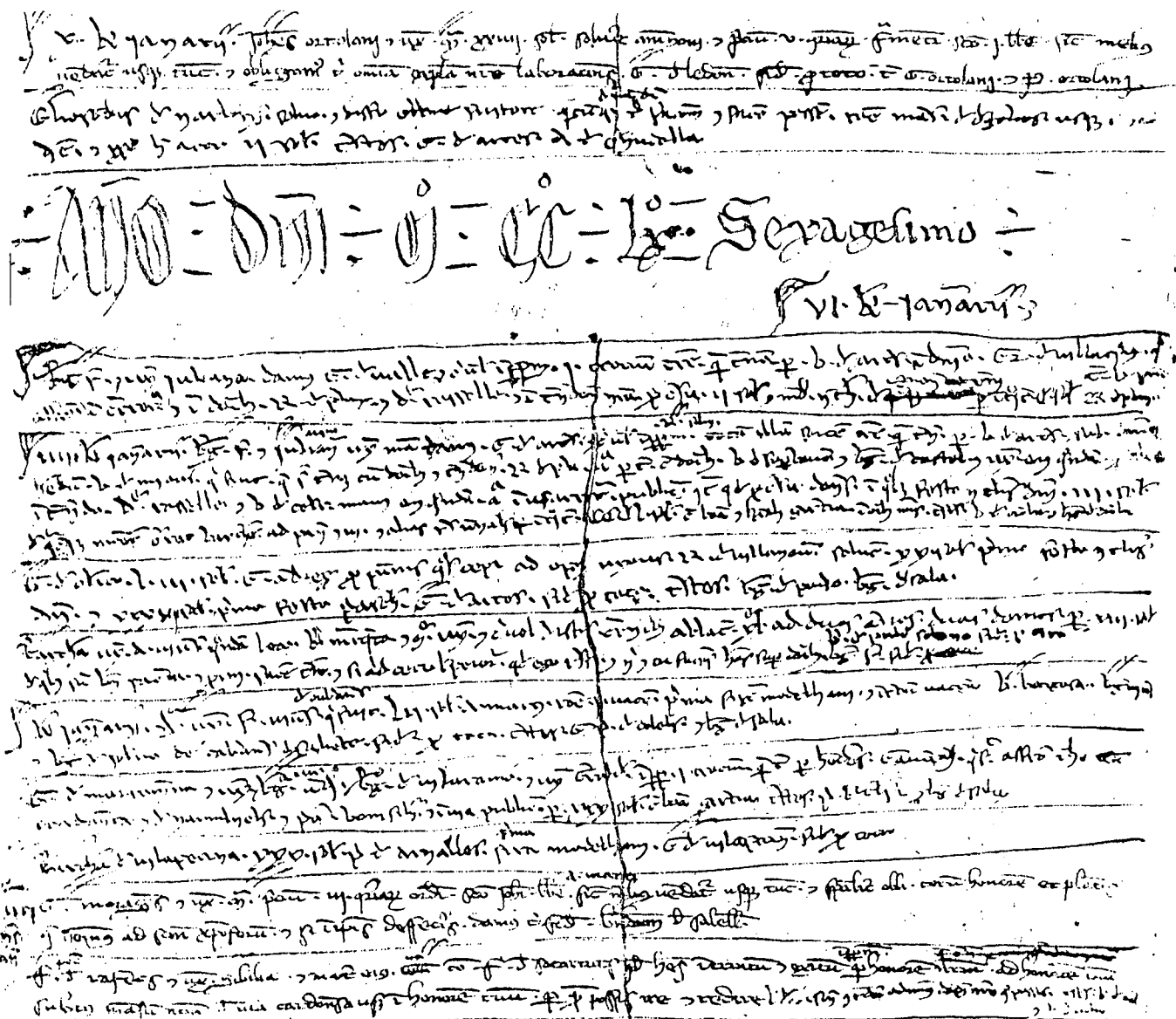
D'altra banda, en aquests primers moments de la notaria, en el segle XIII, també veurem els primers exemples del costum típic de l'aprenentatge de l'ofici pel qual els futurs notaris havien de treballar com a escrivans per a un notari durant un cert temps, passat el qual, i sempre que ja haguessin complert els vint-i-quatre anys d'edat, podien accedir a

l'ofici de notari.

Una mostra d'això seria el cas de Bernat de Besalú, que l'any 1268 signa com a escrivà en un document validat per Mestre Pere,⁹ el mateix notari que, amb el consentiment del paborde, el 27 d'octubre de 1270 establirà Bernat de Besalú a l'escrivania de la ciutat i parròquia de Manresa.¹⁰

Amb tot, però, cal aclarir que no tots els escrivans a la llarga acabaven accedint a la categoria de notaris.

Un altre exemple del que podríem considerar un ús o costum habitual a totes les escrivanies catalanes és el de la transmissió de l'ofici de pares a fills, amb la consegüent aparició de nissagues de notaris. En el cas de Manresa, ens trobem amb la família Sala, ja que, per un document del 24

Inici de l'any 1260 en un protocol del notari Ramon ca Sala (AHCM-3).

de novembre de 1257,¹¹ veiem que es concedeix l'escrivania de Manresa a Bernat de Sala, fill del titular actual (que hem de suposar que es tracta de Ramon de Sala), que queda a l'expectativa d'ocupar-la efectiva-ment. No sabem si aquesta ocupació efectiva de l'escrivania s'arribà a realitzar, ja que aquesta es tracta d'una concessió reial i no del paborde, a no ser que aquest possible fill de Ramon de Sala sigui el mateix Bernat de Sala que, vint-i-un anys més tard, el 4 de març de 1278, el paborde estableix a l'escrivania.¹² En el cas que fos així, aquesta seria la primera, en el temps, de les moltes famílies de notaris manresans.

Bernat de Sala, però, ben aviat degué causar problemes al paborde, possiblement en negar-se a pagar el cens anual, per la qual cosa li fou promogut un plet on se l'acusà «d'usar l'ofici malament i contra la Seu i la ciutat». Aquest conflicte finalitzà amb una sentència del 21 de març del 1290 en la qual s'obliga el notari a pagar el cens que devia al paborde, a més de 800 sous a tall de compensació. Desconeixem si, arran d'aquesta sentència desfavorable, Bernat de Sala deixà d'actuar com a notari. L'única dada que podem oferir és que a partir d'aquesta data Bernat de Sala no torna a aparèixer més validant cap document. Així mateix, creiem que és força significatiu el fet que, un any després, es faci un nou establiment d'escrivania.

Efectivament, el darrer notari públic del segle XIII del qual en conservem la concessió, ja serà Jaume d'Arters, establert el 20 de gener de 1291¹³ i que actuà com a notari fins a l'any 1347, moment de la seva mort.

CENSOS I ENTRADES

Com ja hem indicat anteriorment, en aquest moment l'escrivania pública serà una important font d'in-

gressos per al paborde de la Seu. Tot i així, les quantitats que es pagaran en concepte de censos anuals variaran ostensiblement al llarg del segle XIII, des dels 10 sous (any 1210) als 150 sous (el 1291).

D'altra banda, a aquests ingressos ordinaris que són els censos, caldrà afegir-hi els ingressos extraordinaris que suposaran les quantitats que cada notari pagarà en concepte d'entrada en fer-se càrrec de l'escrivania. El volum d'aquests pagaments també serà variable, anant dels 100 sous (any 1210) als 550 sous (el 1278).

La suma d'aquestes xifres és força considerable, com hem de suposar que ho eren totes les d'arreu de Catalunya. Possiblement hem de veure aquest fet econòmic, doncs, com el factor que provocà una certa ofensiva reial per aconseguir la propietat i la jurisdicció de les escrivanies. En el cas de Manresa, això comportà una lluita constant per part del paborde per obtenir confirmacions del privilegi d'Alfons I, la primera de les quals possiblement sigui del 7 d'octubre del 1283, atorgada a Saragossa¹⁴ per la qual Pere el Gran derogava el nomenament reial de notari públic de Manresa fet a favor de Pere de Grevalosa (del qual ens ha arribat documentació d'entre els anys 1278 i 1283), alhora que reconeixia al paborde el dret de designació del dit ofici, com així li havia estat atorgat per Alfons I.

Una altra ratificació del privilegi de 1194 i d'aquest darrer de 1283 és la de Berenguer, bisbe de Vic, per la qual, amb data de 25 de març de 1299, concedeix al paborde el dret d'establir escrivanies a la ciutat, i així ratifica les concessions que en aquest sentit havien estat fetes pels anteriors reis.¹⁵

Amb això arribem a la darrera dècada del segle XIII, quan l'escrivania pública de Manresa ja queda perfectament vinculada al paborde

de la Seu.

NOTES

1. TORRAS i SERRA, Marc: «L'Escrivania Pública de la ciutat de Manresa en els segles XII i XIII», a *Estudis sobre Història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera*. Fundació Noguera. Barcelona, 1988, p. 13-29. Treball que hem augmentat i corregit en el capítol que amb el títol *Aproximació històrica als notaris manresans* hem confeccionat per a l'inventari dels protocols notariais de Manresa, de propera publicació.
2. ARAGÓ, Antoni M.: «Concessions reials dels Dret de Notaria a parròquies i monestirs catalans (segles XII i XIII)», a *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos VI*. Col·legi Notarial de Barcelona. Barcelona, 1978, p. 2-3.
3. Les referències d'aquests documents són les següents:
AHCM. pergamí núm. 465.
ACA. Generalitat, pergamí núm. 15.
ACA. OR. H. Bar. p.A./729. trasllat del 27-II-1353.
4. SARRET i ARBÓS, Joaquim: *Història de Manresa*. Manresa, 1921, p. 42.
5. Arxiu de la Seu de Manresa (ASM), pergamins s. XII, núm. 4.
6. TORRAS i SERRA, Marc: *Art. cit.*, p. 19-20.
7. AHPM. 4008.
8. Arxiu de Montserrat (AM), papers SBB núm. 198 i núm. 168, respectivament.
9. ASM. pergamins segle XIII, núm. 11.
10. ASM. pergamins segle XIII, núm. 12.
11. ACA. Canc. reg 9 fol 50 v°, publicat per CONDE, Rafael - GIMENO, Francisco: «Notarías y escribanías de concesión real en la Corona de Aragón (s. XIII)», a *Notariado público y documento privado: de los orígenes al siglo XIV*. Generalitat Valenciana (Papers i Documents, 7). València 1989, p. 297-298.
12. ASM. pergamins segle XIII, núm. 18.
13. ASM. pergamins segle XIII, núm. 24, referenciat a TORRAS i SERRA, Marc: *Art. cit.*, p. 22.
14. ARAGÓ, Antoni M.: *Art. cit.*, p. 13.
15. ASM. pergamins segle XIII, núm. 29.

Marc Torras i Serra

Arxiver de la ciutat de Manresa